

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

Ш.У. ЯКУБОВ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ПРЕЗИДЕНТИ САЙЛОВИНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

(оммабон рисола)

Тошкент – 2023

УЎК: 342.84(041)(575.1)
КБК 66.3(5Ўзб)68
Я 49

Якубов, Ш.У.

Я 49

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг ўзига хос хусусиятлари [Матн]: оммабоп рисола / Ш.У. Якубов. – Тошкент: Тошкент давлат юридик университети, 2023. – 32 б.

Мазкур рисолада Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида фикр-мулоҳазалар юритилган. Юртимизда 2022–2023 йилларда бўлиб ўтган конституциявий ислохотлар натижасида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига киритилган президент сайловига тегишли янги нормалар, шунингдек жорий йилда муддатидан олдин президент сайловини ўтказишнинг ҳуқуқий асослари ва уларнинг мазмун-моҳияти ёритиб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодга қўйиладиган талаблар, номзод кўрсатиш ҳуқуқи, тартиби, Президент сайловида иштирок этиш учун сиёсий партиялар томонидан тақдим этиладиган ҳужжатлар, Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимиغا киришиш ҳақида фикрлар баён этилган.

Рисола кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Тошкент давлат юридик университети Тадқиқот этикаси кенгаши-нинг 2023 йил 29 майдаги 8-сон мажлис баённомаси билан нашрга тавсия этилган.

ISBN 978-9943-7400-3-7

© Ш.У. Якубов, 2023 й.

© Тошкент давлат юридик университети, 2023 й.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови мамлакатимиз ҳаётидаги ғоят муҳим ижтимоий-сиёсий воқеа ҳисобланади. Чунки бу давлат раҳбари – Президентни сайлаш билан боғлиқ ўта масъулиятли жараёндир. Зеро, мамлакатимиз келажаги, унинг янада тараққий топиши давлат раҳбари лавозимига энг муносиб номзодни сайлаш ҳамда бу жараёнда сайловчилар қабул қиладиган қарорга боғлиқ.

Барча мамлакатларда президент муайян муддатга сайланади. Сайловлар ҳам ҳар хил бўлиши мумкин. Масалан, айрим давлатларда президентни парламент (халқ вакиллари) сайлайди (Италия, Чехия, Польшада); айрим мамлакатларда фақат президентни сайлаш учунгина махсус анжуман чақирилади (Германияда); баъзи мамлакатларда президентни сайловчиларнинг вакиллари сайлайди (АҚШда); айрим давлатларда президентни бевосита халқ сайлайди (Франция, Россия, Қозоғистонда). Демак, президент сайловига оид жаҳон тажрибасида тўғридан-тўғри сайлов ёки поғонали сайлов қўлланади¹.

Ўзбекистонда президент бевосита фуқаролар томонидан сайланади. Мамлакат раҳбарини, давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаини ташкил этган – халқ сайлайди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 36-моддасига² мувофиқ, фуқаролар жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш йўли билан амалга оширилади.

Фуқаролар ўз конституциявий ҳуқуқларидан фойдаланган ҳолда сайловда иштирок этадилар. Бу орқали нафақат сайловда, балки давлат бошқарувида ҳам иштирок этадилар. Шу жиҳатдан Президент сайлови давлат ва жамият ҳаёти учун жуда муҳим жараёндир.

Хусусан, давлат ҳокимияти тизимида президентлик институтининг ўрни ва нуфузи юқори бўлганидек, Президент сайлови ҳам давлат ва жамият бошқарувида алоҳида ўрин тутади. Мазкур сайловнинг сиёсий аҳамияти шундан иборатки, Президент сайлови орқали халқ ўзи ишонган вакилни маълум муддатга давлат раҳбари этиб сайлайди.

¹ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқуқ: дарслик. – Тошкент: Юридик адабиётлар публиц, 2020. 245-бет.

² Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 01.05.2023 й., 03/23/837/0241-сон, <https://lex.uz/docs/6445145>

Мамлакатимизда навбатдаги Президент сайловига энг юксак ташкилий-ҳуқуқий ва моддий-техник даражада тайёргарлик кўриш, уни миллий сайлов қонунчилигимизда мустаҳкамлаб қўйилган демократик принципларга тўлиқ мувофиқ ҳолда очиқ-ошкора ва адолатли ўтказиш катта аҳамият касб этади. Бунинг учун мамлакатимизда барча зарур шарт-шароит яратилган.

Жорий йилги сайловнинг ўзига хослиги шундаки, у муддатидан илгари, Конституциявий ислохотлар натижасида Конституциянинг 128-моддасига киритилган янги нормалар асосида ўтказилмоқда.

2023 йил 8 май куни Президент Шавкат Мирзиёев Ўзбекистонда муддатидан илгари президент сайлови ўтказилишини эълон қилди. Бу тўғрисидаги фармонни давлат раҳбари Конституциянинг 128-моддасида мамлакат президентиға берилган ваколатдан фойдаланиб имзолаган.

“Президент бугун иккита муҳим фармонни имзолаганини эълон қилди. Биринчи фармон янгиланган Конституцияни ҳаётга жорий этиш, ижросини таъминлаш учун унинг мазмун-моҳиятини халқимиз ўртасида кенг тарғиб қилиш бўйича аниқ вазифаларни назарда тутди.

Бош қонунимизнинг ҳар бир банди ва моддасини жамиятимиз, айниқса, ёшларимиз учун ҳаёт қондасига айлантириш, бу борада уларнинг тушунча ва тасаввурларини кенгайтириш; ҳар бир маҳалла, таълим маскани, ташкилот ва корхонада чуқур ўрганиш мақсадида ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмалар яратиш зарурлиги кўрсатиб ўтилди.

Янгиланган Конституциянинг 128-моддасида мамлакат президентиға берилган ваколатдан фойдаланиб, давлат раҳбари иккинчи муҳим фармонни имзолади. Унга мувофиқ, мамлакатда муддатидан илгари президент сайлови ўтказилади”¹.

Ушбу оммабоп рисолада Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг ўзига хос хусусиятлари, Сайлов кодексида қайд этилган юқоридаги нормаларнинг мазмун-моҳияти ҳамда ижтимоий аҳамияти ёритиб берилади.

¹ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб-сайти. <https://president.uz>.

ЎЗБЕКИСТОНДА ПРЕЗИДЕНТЛИК САЙЛОВИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Ўзбекистонда президентлик институти алоҳида аҳамиятга эга. Президент лавозими Ўзбекистон давлат ҳокимияти органлари тизимида марказий ўринни эгаллайди. Президентлик ҳокимиятида давлат бошлиғига тегишли асосий ваколатлар мужассамлашган. Бу янги ўзбек давлатчилиги биносининг асосий таянчидир.

Президент тимсолида ўзбек халқи ўз йўлбошчиси, давлатнинг ички ва ташқи сиёсатидаги энг муҳим масалаларни ҳал қилувчи лидерни кўради. Ҳар қандай вазиятда ўз халқига суянч ва таянч бўладиган, мамлакатни тараққиёт сари дадил етаклай оладиган ишончли инсонни тасаввур қилади. Шу жиҳатдан Ўзбекистонда президентлик сайловининг нақадар муҳимлигини кўриш мумкин.

Ўзбекистонда президент умумий, тенг, тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида, яширин овоз бериш йўли билан сайланади. Тўғри сайлов орқали президент халқ томонидан сайланганда у халқдан ваколат олади, бошқа ҳеч қандай тузилма олдида масъул бўлмайди. Ундан ташқари, тўғри (бевосита) сайлов асосида президент сайланган мамлакатларда президентнинг ваколатлари кенг ҳамда бошқа ҳокимият тузилмаларига таъсири кучли бўлади.

Президент сайлови давлат ва жамият ҳаётида муҳим ўрин эгаллайди. Шу жиҳатдан Президент сайлови билан боғлиқ ижтимоий

муносабатларнинг асосий қисми Конституция даражасида ҳуқуқий тартибга солинган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қуйидаги иккита моддасида президентлик сайловига оид ҳуқуқий нормалар ўз аксини топган:

1) 106-моддага асосан, **Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимиغا ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган, давлат тилини яхши биладиган, бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистон ҳудудида муқим яшаётган Ўзбекистон Республикаси фуқароси сайланиши мумкин.** Айни бир шахс сурункасига икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикаси Президенти бўлиши мумкин эмас.

2) 128-моддага кўра, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлов тегишинча уларнинг конституциявий ваколат муддати тугайдиган йилда – октябрь ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасида ўтказилади, бундан ушбу Конституцияда назарда тутилган муддатидан илгари сайлов ўтказиш ҳоллари мустасно.

Давлат ва жамият бошқарувида Президент сайлови билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатларнинг асосий қисми Конституция даражасида тартибга солингани – бу сиёсий жараённинг нақадар муҳимлигини, мамлакат келажаги ва халқ фаровонлиги учун ғоят аҳамиятли воқелик эканини исботлайди.

Ўзбекистон Республикасида Президентни бевосита шу давлат фуқаролари томонидан сайланиши ҳам жуда муҳим хусусиятлардан бири. Айрим давлатлардаги каби турли кенгашлар, вакиллар орқали ёки парламент аъзолари томонидан эмас, балки **тўғридан-тўғри фуқаролар томонидан сайланади.** Бу мезон ҳам Ўзбекистондаги Президентлик сайловининг ўзига хослигини кўрсатади.

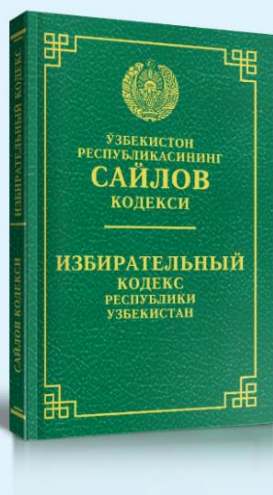
Бу мезон ҳам Ўзбекистондаги президентлик сайловининг ўзига хослигини кўрсатади.

Овоз беришда фуқаролар иштирок этишининг яна бир муҳим жиҳати шундаки, бу мамлакатнинг кейинги тақдири билан боғлиқ. Фақат шу юрт фуқаросигина давлатнинг келажаги ҳақида кўпроқ ўйлайди.

Ўзбекистондаги Президент сайловларининг яна бир хусусияти, президентликка номзод кўрсатиш ҳуқуқи фақат сиёсий партияларга берилганлиги билан боғлиқ. Ўзбекистонда 2008 йилда сайлов соҳасида ислохотлар амалга

оширилиб, қонунчиликка ўзгартиш ва қўшимчалар киритилгунга қадар Ўзбекистонда президентликка номзод кўрсатиш ҳуқуқига сиёсий партиялардан ташқари фуқароларнинг ташаббускор гуруҳлари ҳам эга бўлган. Лекин кейинчалик давлат бошқарувида сиёсий партияларнинг роли ва иштирокини кучайтириш мақсадида бу ҳуқуқ фақат сиёсий партиялардагина қолдирилган.

Президентликка номзодлар учун Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ҳамда Сайлов кодексида махсус талабларнинг белгиланган. Хусусан, асосий қонунда кўрсатилган қоидалар Сайлов кодексида янада кенгрок ёритилган.

Сайлов кодексининг 62-моддасида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига оид асосий қоидалар ўз аксини топган бўлиб, унга кўра, “Сиёсий партия сайлов кампанияси бошланганлиги **эълон қилинган кундан камида тўрт ой олдин** Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган тақдирдагина Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод кўрсатиши мумкин”.

Шунингдек, Президент сайловида бошқа сайловлардан айрим фарқлар ҳам мавжуд. Масалан, номзодларга қўйилган талабларда, сайлов округларини тузишда, номзод кўрсатишда, партиялар томонидан имзо йиғишда ва ҳ.к.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозими, ваколатлари нуқтаи назаридан мамлакатдаги энг юқори мансабдор шахс бўлгани учун бу лавозимга сайланиш учун номзодларга муайян талаблар қўйилади.

Президентлик лавозими учун муайян талаблар барча ривожланган мамлакатлар ҳуқуқий амалиётида мавжуд. Чунки давлат бошқарувига келадиган шахс ёши, миллати, тажрибаси, билим ва малакаси ҳамда шу каби бир неча талабга жавоб бериши зарур. Масалан, бундай талабларни АҚШ қонунчилигида ҳам кўриш мумкин. Хусусан, АҚШ Конституциясига кўра, президентликка номзодлар АҚШда туғилган бўлиши, 35 ёшдан катта ва 14 йил мобайнида АҚШ ҳудудида истиқомат қилган бўлишлари керак.

Охирги вақтларда аҳоли ўртасида “Ўзбекистонда ким президент бўлиши мумкин?”, “Президентликка номзод қандай талаб ва сифатларга эга бўлиши керак?”, “Қонунларда президентликка номзодлар учун қандай мезонлар белгиланган?” каби саволларга жавоб олишга қизиқиш кучайиб бормоқда. Чунки фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги, давлат ва жамият бошқарувида фаол иштирок этиш, ўз мустақил позициясини илгари суриш имкониятлари ортиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Сайлов кодексида Ўзбекистон Республикаси Президенти номзоди учун белгиланган талаблар акс эттирилган. Аввало, Конституциясининг 106-моддасида белгиланган нормалар асосида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод учун қўйилган талабларни кўриб чиқсак. Унга кўра, “Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаган, давлат тилини яхши биладиган, бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистон ҳудудида муқим яшаётган Ўзбекистон Республикаси фуқароси сайланиши мумкин”.

Демак, Конституция ва Сайлов кодекси асосида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод учун белгиланган талабларни қуйидагича изоҳлаймиз:

1. Ўттиз беш ёшдан кичик бўлмаслиги. Давлат раҳбари сифатида уни бошқариш мақсадида президентлик сайловларида ўз номзодини илгари суриш орқали иштирок этмоқчи бўлган номзод муайян ҳаётий тажрибага эга бўлиши керак. Тажрибага бир неча

йиллар давомида ҳаёт синовларидан ўтиш орқали эришилади. Шу жиҳатдан президентликка номзод учун ёш цензи – 35 ёш деб олинган. Шахс бу ёшга етгач, ўз мустақил позициясига эга бўлиб, муҳим қарорларни қабул қилиш имконига эга бўлади. Давлат ва жамиятни бошқаришда муайян ёш ва тажрибанинг аҳамияти катта эканидан келиб чиқиб, мазкур ёш цензи белгиланган.

2. Давлат тилини, яъни ўзбек тилини яхши билиши. Бу ҳам жуда муҳим талаблардан бири бўлиб, Ўзбекистонни бошқаришга даъвогарлик қилаётган номзод албатта ўзбек тилини билиши зарур. Айниқса, сўнгги йилларда мамлакатимизда давлат тили ва унинг нуфузини юксалтиришга давлат сиёсатининг муҳим йўналиши сифатида эътибор қаратилаётган бир вақтда бу талабнинг аҳамияти янада юксалмоқда.

3. Бевосита сайловгача камида 10 йил Ўзбекистон ҳудудида муқим яшаётган бўлиши. Ушбу талаб ҳам номзод учун бежиз белгиланмаган. Унинг аҳамияти шундаки, муайян юртда муқим яшаган шу мамлакатнинг ютуқ ва камчиликларини, пасту баландини, қувончу ташвишларини нисбатан яхши билади. Шунинг учун ушбу юртда яшаётган аҳоли билан ҳамнафас бўлган, улар билан бир шароитда яшаган инсоннинг президентликка номзод сифатида кўрсатилиши мантиқан тўғри бўлади.

4. Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлиши керак. Бу ҳам жуда муҳим талаблардан бири. Албатта, муайян мамлакатга раҳбарлик қилиш, уни бошқариш учун шу давлатнинг фуқароси бўлиш талаби алоҳида аҳамиятга эга. Ушбу талаб орқали номзоднинг давлатга тегишлилиги акс эттирилган. Сайлов ва сиёсий жараёнларда фуқаролик масаласининг яна бир муҳим жиҳати шундаки, бу мамлакатнинг кейинги тақдири билан боғлиқ. Фақат шу юрт фуқароси мамлакат тақдири ҳақида кўпроқ қайғуради. Шунинг учун нафақат, номзод кўрсатишда, балки сайловда иштирок этиш, овоз бериш учун ҳам фуқаролик талаби белгиланган. Қисқаси, Ўзбекистон тақдирини фақатгина Ўзбекистон фуқаролари ҳал қилиши керак.

Шу жиҳатдан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 106-моддасида “**Ўзбекистон Республикаси Президенти Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари томонидан умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан етти йил муддатга сайланади**” мазмунидаги жуда муҳим ҳуқуқий норма ҳам ўз аксини топган.

Ушбу нормада, *биринчидан*, Президент сайловида фақат мазкур давлат фуқаролари иштирок этиши қайд этилган бўлса, *иккинчидан*, сайловни ўтказишнинг асосий тўртта принципи кўрсатилган, *учинчидан*, президентнинг ваколат муддати, яъни етти йилга сайланиши ўз аксини топган.

Шу ўринда сайловни ўтказиш принципларига тўхталиб ўтсак. Бутун дунёда фуқароларнинг сайлов ҳуқуқларини таъминлашнинг халқаро стандартлари яратилган. Улар – Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948 йил), Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966 йил), Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги халқаро конвенция, Ирқий камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги БМТ декларацияси, Эркин ва адолатли сайлов принциплари тўғрисидаги декларация, ЕХҲТнинг Инсонийлик мезонлари бўйича Копенгаген ҳужжати, МДҲга иштирок этувчи давлатларда демократик сайловлар, сайловга доир ҳуқуқлар ва эркинликлар стандартлари тўғрисидаги конвенция ва бошқа халқаро ҳуқуқий ҳужжатлар.

Қайд этилган сайлов принципларининг мазмун-моҳиятини қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Умумий сайлов ҳуқуқи. Ушбу принцип моҳиятан сайловларнинг умумийлигини, яъни Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида сайлов куни ўн саккиз ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари сайлаш ҳуқуқига эгаллигини, шунингдек, фуқаролар жинси, ирқи ва миллий мансублиги, тили, динга муносабати, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеи, маълумоти, машғулотининг тури ва хусусиятидан қатъи назар, тенг сайлов ҳуқуқига эга эканини англатади.

2. Тенг сайлов ҳуқуқи. Мазкур принцип сайловда иштирок этувчи ҳар бир фуқаро бир овозга эга бўлишини, овозлар тенглигини англатади. Яъни овозларни санашда битта сайловчи овози бошқаси билан тенглигини, бирорта овоз бошқасидан устун эмаслигини ифодалайди. Шунингдек, сайловда иштирок этишдаги тенгликни қамраб олади.

3. Тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи. Ўзбекистон Республикаси Президенти фуқаролар томонидан бевосита сайланади. Бу принцип сайловчининг бевосита, яъни бирорта вакилсиз, тўғридан-тўғри ўзи овоз беришини англатади. Бир кишининг номидан бошқаси овоз бериши ушбу принципга зид ҳисобланади.

4. **Яширин овоз бериш ҳуқуқи.** Ушбу принцип мазмунига кўра, сайловда эркин ва яширин овоз берилади. Сайловчиларнинг хоҳиш-иродасини назорат қилишга йўл қўйилмайди. Яширин овоз бериш сайловчининг хоҳиш-иродаси устидан ҳар қандай тарзда назорат қилиш имкониятини истисно этадиган тегишли шароитларни яратиш орқали таъминланади.

5.

Сайловларнинг юқоридаги принципларга амал қилган ҳолда ташкил этилиши ва ўтказилиши уларнинг ҳақиқий демократик сайлов деб баҳоланишига асос бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ваколат муддати. Президент ваколат муддати ҳақида фикр юритсак, барча демократик мамлакатларда сайланадиган олий мансабдор шахслар учун аниқ ваколат муддатлари белгиланади. Ўзбекистонда бу муддат етти йил.

Президент ваколат муддатини белгилаш бўйича хорижий тажрибада турли ёндашувларни кузатиш мумкин. Масалан, АҚШда – тўрт йил, Францияда – беш йил, Россия ва Қирғизистонда – олти йил. Қўшни Қозоғистон Республикасида ҳам етти йил.

Яна бир муҳим қоида, “айни бир шахс сурункасига икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикасининг Президенти бўлиши мумкин эмас”лиги ҳисобланади.

САЙЛОВ ҲУҚУҚИЙ ПРИНЦИПЛАРИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ

Яна бир муҳим қоида, “айни бир шахс сурункасига икки муддатдан ортиқ Ўзбекистон Республикасининг Президенти бўлиши мумкин эмас”лиги ҳисобланади

БИР МУДДАТ
МУМКИН

ИККИ МУДДАТ
МУМКИН

УЧИНЧИ МУДДАТ
МУМКИН ЭМАС

Аксарият ривожланган АҚШ, Франция ва бошқа мамлакатларда ҳам сурункасига икки муддат президент бўлиши мумкинлиги белгиланган. Айрим давлатлар, масалан, Қирғизистонда битта номзод фақат бир муддат (олти йил) президент бўлиши мумкин.

Президентликка номзодлар учун қонунчиликда белгиланган талаблардан яна бири, номзод кўрсатиш ҳуқуқининг чекланиши билан боғлиқ. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг **61-моддасига** мувофиқ, қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод этиб рўйхатга олинмаслиги кўрсатилган:

қасддан содир этилган жинояти
учун илгари судланган фуқаролар

диний ташкилотлар ва бирлашмаларнинг професси-
онал хизматчилари Ўзбекистон Республикаси Прези-
дентлигига номзод этиб рўйхатга олинмайди

Ушбу тақиқловчи норманинг моҳияти кўпчилик учун тушунарли. Сабаби, президентлик энг масъулиятли ва юқори лавозим ҳисобланади. Унга кўрсатилаётган номзодлар қасддан жиноят содир этмаган ва унинг учун илгари судланмаган бўлиши шарт. Бу президентликка номзоднинг юксак ахлоқий ва ҳуқуқий маданиятга эгалигини намоён этадиган яна бир муҳим мезон ҳисобланади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 75-моддасига асосан, “Диний ташкилотлар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида тенгдирлар. Давлат диний ташкилотларнинг фаолиятига аралашмайди”.

Қолаверса, юртимизда диний бағрикенглик тамойилларига амал қилинади. Айрим дин вакилининг номзоди кўрсатилиб, бошқасиники кўрсатилмаслиги, бағрикенглик тамойилига зид келиши мумкин. Шунинг учун муайян диний ташкилот вакилини президентликка номзод сифатида рўйхатга олинмаслиги кўрсатилган.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДЛАР КЎРСАТИШ ХУҚУҚИ

Дунёдаги кўплаб ривожланган давлатлардаги каби Ўзбекистонда ҳам президентликка номзод кўрсатиш ҳуқуқи фақатгина мамлакатда қонуний фаолият олиб бораётган сиёсий партияларга берилган.

Сайлов кодексининг 62-моддасида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига оид асосий қоидалар ўз аксини топган бўлиб, унга кўра, “Сиёсий партия сайлов кампанияси бошланганлиги эълон қилинган кундан камида тўрт ой олдин Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган тақдирдагина Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод кўрсатиши мумкин”.

Соҳада ислохотлар амалга оширилгунга қадар номзод кўрсатиш ҳуқуқига вакиллик ҳокимияти органлари ва бевосита фуқаролар ҳам (ташаббускор ташкилотлар орқали) эга бўлган. Ҳозир бундай ҳуқуққа фақат сиёсий партиялар эга.

“Нима сабабдан айнан сиёсий партиялар президентликка номзод кўрсатиш ҳуқуқига эга?” деган ҳақли савол пайдо бўлиши табиий. Бунинг учун, аввало, сиёсий партия қандай ташкилот эканига тўхталиб ўтиш жоиз.

Демократик мамлакатларда сиёсий партиялар муҳим ўринни эгаллайди. Улар аҳоли турли табақа ва гуруҳларининг сиёсий иродасини ифода этиб, давлат ва жамият бошқарувида фуқаролар иштирокини таъминлашда муҳим роль ўйнайди.

Сиёсий партия жамоат бирлашмасининг шундай бир шаклики, у орқали муайян гуруҳ (масалан, тадбиркорлар, шифокорлар ва ҳ.к.) ўзаро бирлашиб, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтган ҳолда ўз хоҳиш-истакларини, манфаатлари давлат бошқарувида ҳисобга олиниши ҳамда бошқарувда иштирок этиш учун курашадилар.

Сиёсий партиянинг бошқа жамоат бирлашмалари ёки турли нодавлат нотижорат ташкилотларидан асосий фарқи уларнинг ҳокимият учун курашда (сайловларда) иштирок этишидир. Ўзбекистонда фақат сиёсий партияларга сайловларда иштирок этишга, турли (олий ва маҳаллий) давлат ҳокимияти вакиллик органларига, президентликка ўз номзодларини кўрсатиш ҳуқуқи берилган.

Шунинг учун сиёсий партияларга қонун ҳужжатларида берилган таърифларда бу масалага алоҳида эътибор қаратилган. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 74-моддасига кўра, **“Сиёсий партиялар турли ижтимоий табақа ва гуруҳларнинг сиёсий иродасини ифодалайдилар ва ўзларининг демократик йўл билан сайлаб қўйилган вакиллари орқали давлат ҳокимиятини тузишда иштирок этадилар”**.

Сиёсий партия муайян манфаатлар бирлиги асосида бирлашган фуқаролардан иборат, ҳокимият учун, бошқарувда иштирок этиш учун ҳаракат қиладиган нодавлат ташкилоти ҳисобланади.

Сиёсий партияга аъзо бўлиш фуқароларга, айниқса, ёшларга давлат бошқарувида иштирок этиш учун ўзларининг конституциявий ҳуқуқларини амалга оширишга имкон яратади. Ўз фикр, ғоя ва қарашларини давлат органларига етказиш, давлат бошқарувида бевосита иштирок этиш, сайланиш ҳуқуқларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтиради.

Сиёсий партия Ўзбекистон Республикаси фуқароларининг қарашлар, манфаатлар ва мақсадлар муштараклиги асосида тузилган, давлат ҳокимияти органларини шакллантиришда жамият муайян қисмининг сиёсий иродасини рўёбга чиқаришга интилувчи ҳамда ўз вакиллари орқали давлат ва жамоат ишларини идора этишда қатнашувчи кўнгилли бирлашмасидир.

Сиёсий партиялар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш мақсадида Ўзбекистонда бир қатор қонунлар қабул қилинган. Хусусан, 1996 йил 26 декабрь куни қабул қилинган “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонун.

Унда партиялар фаолиятининг кафолатлари, уларни тузиш, рўйхатга олиш, партиялар мулки, улар фаолиятини тўхтатиш тартиби ва бошқа муҳим масалалар тўлиқ кўрсатиб берилган.

Сиёсий партияларни тузиш учун камида 8 та ҳудудий субъектда (вилоятда), шу жумладан, Қорақалпоғистон Республикаси ва Тошкент шаҳрида яшаётган ҳамда партияга бирлашиш истагида бўлган камида 20 минг фуқаронинг имзоси бўлиши талаб этилади.

“Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонун бўйича ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларда хизмат қилувчи шахслар (судьялар, прокурорлар ва прокуратура терговчилари); Миллий гвардия, Ички ишлар органлари, Давлат хавфсизлик хизмати ходимлари ва ҳарбий хизматчилар, хорижий давлатларнинг фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар сиёсий партияга аъзо бўла олмайдилар. Сиёсий партияларга аъзолик фақат яқка тартибда қайд этилади. Бир партиянинг аъзоси айна вақтда иккита партияга аъзоликка қабул қилинмайди.

Сиёсий партиялар сайлаб қўйиладиган давлат органларидаги ўз вакиллари орқали тегишли қарорларни тайёрлашда, қонунда белгилаб қўйилган тартибда Ўзбекистон Республикаси Президенти, давлат ҳокимияти органлари сайловларида иштирок этади.

2023 йил май ҳолатига кўра, Ўзбекистонда бешта сиёсий партия фаолият олиб бормоқда. Улар: Ўзбекистон Халқ демократик партияси (1991 йил), Ўзбекистон “Адолат” социал-демократик партияси (1995 йил), Ўзбекистон “Миллий тикланиш” демократик партияси (1995 йил), Ўзбекистон Либерал-демократик партияси (2003 йил), Ўзбекистон экологик партияси (2019 йил).

Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг 62-моддасида номзод кўрсатиш ваколатига эга бўлган субъект, яъни сиёсий партияни қайд этиш билан бирга яна бир муҳим талаб кўрсатилган. У – Сиёсий партия сайлов кампанияси бошлангани эълон қилинган кундан камида тўрт ой олдин Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинган бўлиши шартлиги.

Ушбу қоидалар, яъни партияни рўйхатга олиш тартиби сиёсий партиялар фаолиятини тартибга солувчи қонунда батафсил кўрсатилган. Хусусан, “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонуннинг 8-моддасида сиёсий партияни рўйхатга олиш тартиби кўрсатилган. Унга кўра, сиёсий партиялар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан рўйхатга олинади. Бунинг учун белгиланган талаблар бажарилиши зарур.

Хусусан, “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонун талаблари бажарилганини тасдиқловчи ҳужжатлар, шу жумладан, мазкур партиёга бирлашиш истагини билдирган йигирма минг нафар Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг ўзлари имзо қўйган рўйхати, сайлаб қўйиладиган органларнинг аъзолари тўғрисидаги маълумотлар, раҳбар орган аъзоларига ваколатлар, шу жумладан, рўйхатдан ўтказиш жараёнида ёхуд мунозаралар келиб чиққан тақдирда судда партиё номидан иштирок этиш ҳуқуқи берилганлиги тўғрисидаги партиё олий органининг қарори.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигига Сиёсий партиёни рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги ариза у тушган кундан бошлаб бир ой муддат ичида кўриб чиқилади.

Кўриб чиқиш натижаларига биноан, сиёсий партиёни рўйхатга олиш ёки рўйхатга олишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилинади.

Сиёсий партиё рўйхатга олингани тўғрисидаги хабар оммавий ахборот воситаларида эълон қилинади.

Навбатдаги босқич – Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида иштирок этиш учун сиёсий партиялар томонидан ҳужжатлар тақдим этиш.

Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг 63-моддасида Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида иштирок этиш учун сиёсий партиялар томонидан тақдим этиладиган ҳужжатлар ҳақида қоида белгиланган.

Унга кўра, “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида иштирок этиш учун сиёсий партиё сайловга камида етмиш кун қолганида Марказий сайлов комиссиясига қуйидагиларни тақдим этиши керак:

❖ сайловда иштирок этиш тўғрисида партиё раҳбари томонидан имзоланган ариза;

❖ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг сиёсий партиё рўйхатга олинганлиги тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган маълумотнома;

❖ Ўзбекистон Республикаси Президентлигига бўлажак номзод тўғрисидаги маълумотлар.

Марказий сайлов комиссияси тақдим этилган ҳужжатлар асосида партиёнинг сайловда иштирок этишига ижозат бериш тўғрисида беш кунлик муддат ичида узил-кесил қарор қабул қилади ҳамда сиёсий партиёнинг ваколатли вакилига рўйхатга олинганлик гувоҳномасини ва белгиланган намунадаги имзо варақаларининг бланкаларини беради.

Сайловда иштирок этувчи партиёларнинг рўйхати аризаларнинг келиб тушиши навбати тартибида марказий матбуотда эълон қилинади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДЛАР КЎРСАТИШ ТАРТИБИ

Президентликка номзод кўрсатиш ҳам сайлов кампаниясининг энг муҳим ва масъулиятли босқичларидан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг 64-моддасида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш тартибига оид нормалар белгиланган. Унга асосан, Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш сайловга олтмиш беш кун қолганида бошланади ва қирқ беш кун қолганида тугайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш сиёсий партияларнинг юқори органи томонидан амалга оширилади.

Сиёсий партиянинг юқори органи Ўзбекистон Республикаси Президентлигига битта номзод кўрсатиши мумкин.

Сиёсий партия Ўзбекистон Республикаси Президентлигига фақат ўз партияси аъзолари орасидан ёки партиясизни номзод этиб кўрсатишга ваколатлидир.

Сиёсий партиянинг раҳбари Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодни рўйхатга олишни илтимос қилиб, Марказий сайлов комиссиясига ариза билан мурожаат этади.

Аризага қуйидагилар илова қилинади: сиёсий партия юқори органининг Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод кўрсатиш тўғрисидаги қарори; сиёсий партия юқори органи мажлисининг Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод кўрсатиш тўғрисидаги баённомаси, унда Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоднинг фамилияси, исми, отасининг исми, туғилган санаси, касби, лавозими (машғулотининг тури), иш ва яшаш жойи, партиявийлиги кўрсатилади; Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоднинг ўз номзоди овозга қўйилишига рози эканлиги тўғрисидаги аризаси; Ўзбекистон Республикаси Президентлигига кўрсатилган номзодни қўллаб-қувватловчи имзо варақалари.

Сиёсий партия томонидан тақдим этилган имзо варақаларида Ўзбекистон Республикаси жами сайловчилари умумий сонининг камида бир фоизининг имзоси бўлиши керак. Бунда жами сайловчилар умумий сонининг, тахминан 22 миллион нафар фуқаролар деб олинса, камида бир фоизи – 220 минг кишининг имзоси тўпланиши керак.

Бунда сиёсий партия битта маъмурий-худудий тузилмада (Қорақалпоғистон Республикаси, вилоят, Тошкент шаҳри) имзолар умумий сонининг кўпи билан саккиз фоизини тўплаши мумкин.

Демак, бунда битта сиёсий партия битта маъмурий-худудий тузилмада кўпи билан 19-20 минг имзо йиғиши керак. Битта вилоятдан юз мингта имзо йиғиб, бошқа вилоятдан беш мингта имзо йиғилса, белгиланган талабларга тўғри келмайди.

Шу ўринда имзо тўплаш борасидаги бир масалага алоҳида эътибор қаратиш зарур. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови ва Олий Мажлисга ўтказиладиган сайловларда мазкур жараённинг алоҳида фарқлари мавжуд.

Президент сайловида Ўзбекистон Республикаси Президентлигига кўрсатилган номзодни қўллаб-қувватловчи имзо йиғилса, Олий Мажлис сайловларида сиёсий партияларни сайловдаги иштирокини қўллаб-қувватлаш учун имзо йиғилади.

Яна бир масала шундаки, амалиётда имзолар йиғишда айрим баҳсли ҳолатлар ҳам кузатилган. Масалан, “Амалдаги Президентнинг номзоди кўрсатилган ҳолда у учун имзо қўйган фуқаро бошқа номзод учун имзо чекиши мумкинми ёки йўқми?” деган савол бўйича. Бу ҳолатда қонунчиликда чеклов йўқ. Битта фуқаро бир неча номзодни қўллаб-қувватловчи имзо қўйиши мумкин.

Ҳужжатларни тақдим этган шахсга Марказий сайлов комиссияси ҳужжатлар қабул қилиб олинган сана ва вақт кўрсатилган маълумотнома беради.

Марказий сайлов комиссияси тақдим этилган ҳужжатларни беш кунлик муддат ичида текшириб чиқади ва уларнинг Сайлов кодекси талабларига мувофиқлиги тўғрисида хулоса беради.

Марказий сайлов комиссияси рўйхатга олиш учун тақдим этилган ҳужжатларда аниқланган номувофиқликлар ва Сайлов кодекси талабларидан четга чиқиш ҳоллари тўғрисида тегишли сиёсий партияларнинг раҳбарларига маълум қилади. Сиёсий партия ҳужжатлардаги аниқланган номувофиқликлар ва хатоларни икки кун муддатда тузатишга ҳамда уларни Марказий сайлов комиссиясига тақдим этишга ҳақли.

Марказий сайлов комиссияси Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодларни рўйхатга олиш учун ҳужжатларни қабул қилишни рўйхатга олиш муддати тугалланишига етти кун қолганида якунлайди.

ПРЕЗИДЕНТ САЙЛОВИДА САЙЛОВОЛДИ ТАШВИҚОТИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Президентлик сайловларида номзод кўрсатиш, номзодларни рўйхатга олишдан кейинги яна бир муҳим босқич сайловолди ташвиқотини амалга ошириш ҳисобланади.

Барча сайловларда бўлгани каби президентлик сайловида ҳам сайлов жараёнининг энг муҳим ва масъулиятли босқичларидан бири, бу – сайловолди ташвиқотидир. Чунки сайловолди ташвиқоти, аввало, президентликка номзодларнинг шахси, билими ва салоҳиятини сайловчилар олдида тўла намоён этишга, шунингдек, сайловчиларни номзодлар дастурларининг асосий йўналишлари, мазмун-моҳияти ва келгусидаги режалари билан яқиндан таништиришга, айтиш чоғда, сайловчиларни номзод учун овоз беришга ишонтиришга қаратилган муҳим восита ҳисобланади. Шунинг учун ҳам барча демократик давлатларда, шу жумладан, мамлакатимизда ҳам сайловлар жараёнида сайловолди ташвиқоти босқичига алоҳида эътибор берилади.

Ҳақиқатан ҳам, ушбу босқичда президентликка номзодлар, сиёсий партиялар сайловчиларни ўзларининг келгуси фаолият дастурлари билан таништирадилар ҳамда ушбу жараённинг нечоғлик фаол ва самарали ташкил этилганидан келиб чиқиб муайян натижаларга эришадилар. Шу маънода сайлов жараёни иштирокчиларининг сайловолди ташвиқоти борасида ҳуқуқ ва мажбуриятларидан яхши хабардор бўлишлари муҳим аҳамият касб этади.

Сайловолди ташвиқотига оид қоидалар Сайлов кодексининг 9-боби (44–48-моддалар)да ўз аксини топган.

Сайловолди ташвиқоти: *биринчидан*, номзодларнинг шахси, билими ва салоҳиятини сайловчилар олдида тўла намоён қилишга, *иккинчидан*, сайловчиларни номзодлар дастурларининг асосий йўналишлари, мазмун-моҳияти ва келгусидаги режалари билан яқиндан таништиришга, *учинчидан*, сайловчиларни номзод учун овоз беришга ишонтиришга қаратилган муҳим восита ҳисобланади.

Сайлов кодексига асосан, президентликка номзодлар кўрсатиш сайловга олтмиш беш кун қолганида бошланади ва қирқ беш кун қолганида тугайди. Номзодларни рўйхатга олиш сайловга ўттиз беш кун қолганида тугалланади.

Сайловолди ташвиқоти номзодларни рўйхатга олиш учун белгиланган охириги куннинг эртасидан эътиборан бошланади. Сайловолди ташвиқоти ўртача 30–32 кун давом этади.

Сайловолди ташвиқоти бир кун қолганда тўхтатилади. Сайлов куни ва овоз беришга бир кун қолганида ташвиқотга йўл қўйилмайди.

Сайлов куни ва овоз бериш бошланишидан бир кун олдин “жимжитлик куни” ҳисобланади, бу кунлар жамоатчилик фикри сўровлари натижаларини, сайлов натижалари прогнозларини, ўтказилаётган сайлов билан боғлиқ бошқа тадқиқотларни эълон қилиш тақиқланади.

Президентлик сайловларидаги сайловолди ташвиқотининг ўзига хослиги шундаки, унда номзодлар республикамиздаги 14 та маъмурий-ҳудудий бирликда, хусусан, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида алоҳида-алоҳида сайловчилар билан учрашувлар ўтказадилар. Бунинг учун барча номзодларга тенг шароитлар яратилади.

Сайлов кодексига асосан, сайловолди ташвиқоти қуйидаги учта турда амалга оширилади:

1. Сиёсий партиянинг дастури ва (ёки) сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни ўзининг депутатликка номзодларини ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоднинг дастури ва (ёки) сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни номзодни ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш.

3. Номзод тўғрисидаги ахборотни уни ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш.

“Сиёсий партиянинг дастури ва (ёки) сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни ўзининг депутатликка номзодларини ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш” мазмунидаги нормани шарҳлашда, аввало, сиёсий партиянинг дастури ва сайловолди платформа тушунчаларини аниқлаштириб олиш зарур.

Сиёсий партияларнинг дастур ва сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни ўзининг депутатликка номзодларини ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиши бу сайловолди ташвиқотининг биринчи туридир.

Иккинчиси, Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоднинг дастури ва (ёки) сайловолди платформаси тўғрисидаги ахборотни номзодни ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатиш. Бу жараён президент сайловларига тегишли. Президентликка номзодларнинг алоҳида сайловолди дастури тайёрланади. У номзодни ёқлаб овоз беришга чақирган ҳолда тарқатилади.

Учинчиси, номзод тўғрисидаги ахборотни уни ёқлаб овоз беришга даъват этган ҳолда тарқатишдир. Сайловолди ташвиқотининг бу тури амалда кўпроқ қўлланади. Нафақат Ўзбекистонда, балки бошқа мамлакатларда ҳам номзоднинг шахсига алоҳида эътибор қаратилади. Ва табиийки, номзод тўғрисидаги ахборотлар кўп тарқатилади. Номзоднинг таржимаи ҳоли, унинг эришган натижалари, тажрибаси, имкониятлари ҳақидаги маълумотлар, албатта, сайловчиларни қизиқтиради.

Умуман президентлик сайловларида сайловолди ташвиқоти юқори даражада амалга оширилади ва у сайловчилар учун муҳим жараён ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 8 февралдаги қонуни асосида Сайлов кодексига сайловолди ташвиқотини олиб бориши мумкин бўлмаган шахслар ҳақида қўшимчалар киритилган. Унга кўра, қуйидагиларнинг сайловолди ташвиқотини олиб бориши тақиқланади: давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари раҳбарларининг; Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари ҳарбий хизматчиларининг, Ўзбекистон Республикаси Давлат хавфсизлик хизмати, бошқа ҳарбийлаштирилган бўлинмалар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларининг, судьяларнинг; сайлов комиссиялари аъзоларининг; диний ташкилотлар профессионал хизматчиларининг.

ПРЕЗИДЕНТ САЙЛОВИНИ ЎТКАЗИШ, НАТИЖАЛАРНИ ҲИСОБЛАШ ВА ЭЪЛОН ҚИЛИШ

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 128-моддасига кўра, “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесига, вилоятлар, туманлар, шаҳарлар давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлов тегишинча уларнинг конституциявий ваколат муддати тугайдиган йилда — октябрь оyi учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасида ўтказилади, бундан ушбу Конституцияда назарда тутилган муддатидан илгари сайлов ўтказиш ҳоллари мустасно. Сайловлар умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи асосида яширин овоз бериш йўли билан ўтказилади. Ўзбекистон Республикасининг ўн саккиз ёшга тўлган фуқаролари сайлаш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти муддатидан илгари Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини тайинлашга ҳақли”.

Жорий йилда ўтказилаётган президент сайловининг ўзига хослиги шундаки, у доимгидек октябрь ойида эмас, муддатидан олдин, яъни 9 июль кунига белгиланди. Албатта, бу юртимиздаги сиёсий ислохотлар билан боғлиқ. Мазкур вазиятни амалдаги Президент Шавкат Мирзиёев куйидагича изоҳлади:

“Бундай қарорга келиш учун қандай объектив зарурат бор, деган савол туғилиши табиий, албатта. Нима учун қолган уч ярим йиллик президентлик муддатидан ўз ташаббусим билан воз кечяпман?

Чунки ўзингиз кўриб турибсиз, Асосий қонунимизга мувофиқ, **биринчидан**, ҳокимиятнинг барча бўғинлари ислоҳ қилиниб, улар ўртасидаги муносабат ва мувозанат жиддий ўзгармоқда.

Иккинчидан, янгиланган Конституциямиз президент, парламент, ҳукумат, вазирлар, ҳокимлар олдига кечиктириб бўлмайдиган янги сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий вазифаларни қўймоқда.

Учинчидан, халқимиз биздан барча соҳаларда ғоят муҳим ва долзарб ўзгариш ва ислохотларни кутмоқда.

Тўртинчидан, дунёда ва минтақамизда кескин ва мураккаб жараёнлар ҳукм сураётган ҳозирги вазиятда тўғри ва самарали ривожланиш йўлини излаб топиш ҳамда уни амалга ошириш энг ўткир ва долзарб масалага айланмоқда.

Азиз ва муҳтарам ватандошлар, барчангиз кўриб турибсиз, олдимизга бугун янада улкан марралар кўймоқдамиз. Бундан буён ҳам давлат ва жамият ҳаёти, бугунги ва келгуси тараққиётига оид ҳар бир масала бўйича фақат ва фақат сизлар, донишманд, бағрикенг халқимиз билан бамаслаҳат иш олиб борамиз.

Асосий қонунимизда халқ – давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаи, деб бежиз ёзилмаган. Шу нуқтаи назардан, янгиланган давлат ҳокимияти тизимида халқимиз, яна бир бор айтаман, фақат халқимиз ўзи ишонган раҳбарга мандат бериши мақсадга мувофиқ. Ўйлайманки, бугунги мавжуд шароитда бу энг тўғри ва адолатли қарор бўлади”.

Шунингдек, Конституциянинг 128-моддасида акс этган янги норманинг амалда қўлланаётганлигининг далилидир.

Президент сайлови бўйича Марказий сайлов комиссияси томонидан Президент ваколати тугашидан камида уч ой олдин эълон қилиниши билан бошланади.

Жорий йилда, истисно тариқасида, муддатидан олдин Президент сайлови ўтказилаётганидан келиб чиқиб, май ойида эълон қилинди.

Президент сайлови бўйича Марказий сайлов комиссияси томонидан Президент ваколати тугашидан камида уч ой олдин эълон қилиниши билан бошланади.

Ундан сўнг сайлов округлари тузилади. Президент сайловида ҳар бир вилоят, Тошкент шаҳри ва Қорақалпоғистон Республикаси ҳудуди бир округ сифатида белгиланади ва бу ҳақдаги Марказий сайлов комиссиясининг қарори сайловга етмиш беш кун қолганда эълон қилинади.

Президент сайловида бошқа сайловлардан фарқли равишда сайлов округлари маъмурий-ҳудудий бирликлар кесимида ташкил этилади. Яъни Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоятларимизда жами 14 та сайлов округи ташкил этилади. Олий Мажлис Қонунчилик палатаси депутатлигига бундан фарқли равишда республикамиз бўйлаб сайловчилар сонидан келиб чиқиб 150 та сайлов округи тузилади. Буни ҳам Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг ўзига хос жиҳатларидан бири сифатида кўрсатиш мумкин.

Овоз бериш кунига олтмиш кун қолганда камида 20 нафар, кўпи билан 3000 сайловчи ҳисобига сайловчилар участкалари округ сайлов комиссияси томонидан тузилади. Истисно тариқасида, сайловга беш кун қолганда ҳам сайлов участкаси тузилиши мумкин. Ўзбекистоннинг хорижий давлатлардаги ваколатхоналарида ҳам сайлов участкаси тузиш, уларни қайси округга бириктириш масаласини Марказий сайлов комиссияси ҳал қилади.

Президентликка сайловни Марказий сайлов комиссияси, округ сайлов комиссияси, участка сайлов комиссияси ташкил қилади. Марказий сайлов комиссияси доимий фаолият кўрсатувчи муассаса Олий Мажлис томонидан тузилади.

Округ сайлов комиссияси Марказий сайлов комиссияси томонидан сайловга камида етмиш кун қолганда раис, раис ўринбосари, котиб ва камида 6-8 нафар аъзодан иборат таркибда тузилади.

Участка сайлов комиссияси округ сайлов комиссияси томонидан сайловга камида қирқ кун қолганда 5-19 нафар аъзодан, шу жумладан, раис, раис ўринбосари, котибдан иборат таркибда тузилади. Агар комиссия 7 нафаргача аъзодан иборат таркибда тузилса, раис ва котиб сайланади. Сайлов комиссияларини тузишнинг батафсил тартиби Сайлов кодексининг 21–26-моддаларида белгиланган.

Президент сайловида ҳам овоз бериш соат 8:00 дан 20:00 гача сайлов участкаларида махсус жиҳозланган хоналарда участка сайлов комиссияси аъзолари, кузатувчилар иштирокида ташкил қилинади. Сайлов участкасига келиш имконияти йўқларга турар жойида овоз бериш ташкил қилинади. Сайлов куни бошқа ерда бўладиганлар учун аввалдан сайлов варақалари асосида овоз бериш имкони яратилади.

Сайловчи овоз бериш бюллетенини олгач, бу ҳақда рўйхатга имзо қўйиб, яширин овоз бериш кабинасида бюллетендаги ўзи хоҳлаган номзод рўпарасига “+”, “√”, “×” белгиларини қўяди.

Овоз бериш вақти тугагач, белгиланган тартибда сайлов қутиси очилиб, овоз бериш натижаси аниқланиб, баённома тузилади.

Округ сайлов комиссияси участка сайлов комиссияси баённомаси асосида натижани аниқлаб, баённома тузиб, Марказий сайлов комиссиясига тақдим қилади.

Марказий сайлов комиссияси округ сайлов комиссияларининг баённомалари асосида республика бўйича натижани аниқлайди. Овоз беришда сайловчилар рўйхатига киритилганларнинг 33 фоизи иштирок этган бўлса, сайлов ҳақиқий саналади.

Сайловда иккита номзод иштирок этиб, овоз беришда иштирок этган сайловчиларнинг нисбий кўпчилик овозини олган номзод сайланган деб ҳисобланади. Сайловда иккитадан ортиқ номзод иштирок этган тақдирда номзодлардан бирортаси овоз беришда иштирок этган сайловчиларнинг ярмидан кўпининг овозини ололмаган бўлса, энг кўп овоз олган икки номзод иштирокида такрорий овоз бериш ўтказилади.

Агар қонунда кўзда тутилган сабаблар асосида сайловда битта номзод қолиб, сайловда иштирок этиб, сайловда иштирок этган сайловчиларнинг ярмидан кўпининг овозини олса, сайланган ҳисобланади.

Такрорий овоз бериш зарурияти туғилса, такрорий овоз бериш кунини Марказий сайлов комиссияси сайлов ўтказилган кундан эътиборан бир ой ичида, лекин сайлов ўтказилган кундан камида ўн беш кун кейин ўтказиладиган қилиб тайинлайди. Бу ҳақда ОАВда эълон қилинади. Такрорий овоз беришда иштирок этган сайловчиларнинг овозини бошқа номзодга нисбатан кўпроқ олган номзод сайланган ҳисобланади. Такрорий овоз беришда сайловчиларнинг иштирок этиш фоизи эътиборга олинмайди. Қанча сайловчи иштирок этишидан қатъи назар, сайлов ўтган ҳисобланади.

Президент сайлови ўтмаган ёки ҳақиқий эмас деб топилган бўлса ёки сайловда битта номзод иштирок этиб, етарли овоз ололмаган бўлса, Марказий сайлов комиссияси такрорий сайлов тайинлайди. Такрорий сайлов асосий сайлов ўтганидан сўнг қирқ кун ичида ўтказилади. Такрорий сайлов Сайлов кодекси талаблари асосида ўтказилади. Такрорий сайловнинг янги округ ва участка сайлов комиссияси томонидан ўтказилиши ҳақида Марказий сайлов комиссияси қарор қабул қилиши мумкин. Овоз бериш асосий сайловда тузилган сайловчилар рўйхати асосида ўтказилади.

Яна бир муҳим масала – президентлик сайловларида очиқлик, ошкораликнинг таъминланиши, сайловларда кузатувчилар иштироки ва уларнинг оммавий ахборот воситалари орқали ёритилиши.

Ўзбекистонда бу масалага алоҳида эътибор билан ёндашилади. Барча сайловлар хал-

қаро стандартлар асосида очик ва ошкора ўтказилади. Уларда халқаро, маҳаллий кузатувчилар ва оммавий ахборот воситалари иштироки таъминланади. Масалан, Ўзбекистонда 2016 йил 4 декабрда ўтказилган Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида ҳам бу масалага жиддий эътибор қаратилган. Хусусан, сайловларга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш жараёнини 5 та халқаро ташкилот – Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси, Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти, Бутунжаҳон сайлов органлари уюшмаси ва Ислом ҳамкорлик ташкилотидан ҳамда Америка, Европа, Осиё ва Африканинг 46 давлатидан 600 нафарга яқин кузатувчи кузатиб боргани сиёсий кампания демократик талаблар асосида очик ва ошкора ўтганининг ёрқин далилидир.

Сайлов жараёнини мониторинг қилишда сиёсий партиялардан 37 мингдан ортиқ кузатувчи иштирок этди.

Сайловнинг очиқлиги ва ошкоралигини таъминлашда оммавий ахборот воситалари муҳим ўрин тутади. 2016 йилдаги Президент сайловини 615 миллий ва 272 хорижий оммавий

ахборот воситалари, шу жумладан, 315 та хорижий ва миллий интернет нашрлари ёритиб борган. Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини ёритиш бўйича Республика матбуот маркази ва округ сайлов комиссияларининг матбуот марказлари томонидан мамлакатимиз ва чет элнинг 1 минг 400 нафардан ортиқ журналистлари иштирокида сайлов кампаниясининг муҳим босқичларига бағишланган 180 та матбуот анжумани ва онлайн брифинглар ўтказилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловига тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш билан боғлиқ 22 минг 700 дан зиёд мақола ва ахборот материаллари эълон қилинган, кўрсатув ҳамда эшиттиришлар эфирга узатилган.

2021 йилдаги Президент сайловида эса 971 нафар халқаро кузатувчи қатнашган. Хусусан, 20 дан зиёд халқаро ташкилотдан 631 нафар кузатувчи ва 50 давлатдан 340 нафар кузатувчи шулар жумласидандир.

Бундан ташқари, 27 мамлакатдан 98 нафарга яқин депутат-кузатувчидан иборат ЕХХТ Парламент ассамблеяси делегацияси ва ЕХХТ ПА президенти Маргарета Седерфельт ва бош қотиби Роберто Монтелла ҳам илк маротаба Ўзбекистон Президенти сайловини кузатиш учун мамлакатимизга ташриф буюрди¹.

Юқоридаги рақамлар ва фактлар Ўзбекистондаги президентлик сайловлари нақадар юқори суръатда, алоҳида эътибор билан ташкил этилиши ва ўтказилишини кўрсатади.

¹ Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилотининг Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси Ўзбекистон Президенти сайлови ҳақида бугун эълон қилган дастлабки ҳисоботидан. https://uzbekembassy.com.my/uzb/saylov_2021/exht_diihb

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ЛАВОЗИМИГА КИРИШИШ

Сайлов якунлари эълон қилиниб, Президент сайлангани эълон қилинганидан сўнг яна бир муҳим сиёсий жараён Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимиغا киришиш ҳисобланади.

Ушбу масала ҳам жуда муҳим бўлгани учун Сайлов кодексига алоҳида қайд этилган. Хусусан, унинг 65-моддасига кўра, “Ўзбекистон Республикаси Президенти Марказий сайлов комиссияси томонидан Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови натижалари расмий равишда эълон қилинган кундан эътиборан кечи билан икки ой ичида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қўшма мажлисида қасамёд қилган пайтдан эътиборан ўз лавозимиغا киришади.

Демак, бу сиёсий тадбирни ўтказиш учун Ўзбекистонда олий вакиллик органи ҳисобланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлиси ўтказилади.

Унда янги сайланган Президент қасамёд қабул қилади. Қасамёд қабул қилиш маросими ҳам жуда муҳим жараён. Президент қасамёди матни Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 92-моддасида қуйидаги мазмунда ўз аксини топган:

“Ўзбекистон халқига садоқат билан хизмат қилишга, республиканинг Конституцияси ва қонунларига қатъий риоя этишга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига қафолат беришга, Ўзбекистон Республикаси Президенти зиммасига юклатилган вазифаларни виждонан бажаришга тантанали қасамёд қиламан”.

Сўнгра Марказий сайлов комиссияси раиси томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентига гувоҳнома топширилади.

Бу жараён мамлакат ҳаётидаги жуда муҳим воқеа сифатида оммавий ахборот воситалари орқали кенг ёритилади. Президентни ўз лавозимиغا киришиш маросими (инаугурация) нафақат Ўзбекистонда, балки бутун дунёда қизиқиш билан кузатилади.

Бундай сиёсий тадбирни Олий Мажлис ҳар икки палатасининг қўшма мажлисида ўтказилишининг ҳам ўзига хос аҳамияти бор. Чунки Президент қасамёд қабул қиладиган махсус тадбир сиёсий аҳамияти жиҳатидан жуда катта маънони англатади. Бунда давлат раҳбари етти йил муддатлик фаолиятини бошлайди. Мамлакат келажаги, тараққиёти шу тадбирдан бошланади. Унда илгари

сурилган янги ғоялар, устувор йўналишлар асосида мамлакат бошқарилади.

Амалдаги Ўзбекистон Республикаси Президенти ўз ваколатларини янги сайланган Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимга киришгунига қадар бажаради.

ХУЛОСА

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг юқори савия ва уюшқоқлик асосида ўтказилиши, унда сайловчилар энг муносиб деб топган номзоднинг сайланиши муҳим аҳамиятга эга. Бу юртимизнинг эртанги келажаги, давлатимизнинг самарали бошқарувига бевосита таъсир кўрсатадиган омил ҳисобланади.

Шунинг учун Президент сайловига оид масалалар бўйича аҳолига зарур маълумотларни етказиш, тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишда сайлов комиссияларининг тутган ўрни тўғрисида хабардор қилиш, овоз беришни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тартиб-таомилларни кенг тушунтиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилади.

Бунда тарғиботнинг барча илғор технологияларидан, жумладан, давра суҳбатлари, семинарлар, учрашувлар, онлайн мулоқотлар, интервьюлар, конференциялар, тренинглари, ўқув дарслари, танловлар, викториналар ўтказиш, шунингдек, оммавий ахборот воситалари, интернет ва ижтимоий тармоқлар имкониятларидан кенг ва самарали фойдаланиш назарда тутилган.

Шунингдек, ҳамкор ташкилотлар билан биргаликда, сайлов комиссиялари аъзоларини сайлов қонунчилиги ва Сайловчиларнинг ягона электрон рўйхатидан фойдаланиши бўйича тегишли субъектларнинг билим ва малакасини ошириш ишларига жиддий эътибор қаратилмоқда.

Бундай тадбирларнинг барчаси пировард натижада сайлов жараёнлари очиқ ва ошқора ўтишини, мамлакатимизнинг халқаро демократия индексидаги кўрсаткичлари янада яхшиланишини таъминлаш, аҳолининг Президент сайловида фаол иштирок этиши ва юртимиз тақдири учун дахлдорлик туйғусини кучайтиришга хизмат қилади.

Мазкур рисола ҳам бу йўналишда сайловчилар, айниқса, сайловда биринчи марта иштирок этаётган ёшлар учун қўлланма сифатида уларга ёрдам беради, Президент сайловлари ҳақидаги билим ва кўникмаларини янада юксалтиришга хизмат қилади, деган умиддамиз.

М У Н Д А Р И Ж А

КИРИШ	3
ЎЗБЕКИСТОНДА ПРЕЗИДЕНТЛИК САЙЛОВИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА ЎЗИГА ХОСЛИГИ	5
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР	8
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДЛАР КЎРСАТИШ ҲУҚУҚИ	13
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТЛИГИГА НОМЗОДЛАР КЎРСАТИШ ТАРТИБИ	17
ПРЕЗИДЕНТ САЙЛОВИДА САЙЛОВОЛДИ ТАШВИҚОТИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	19
ПРЕЗИДЕНТ САЙЛОВИНИ ЎТКАЗИШ, НАТИЖАЛАРНИ ҲИСОБЛАШ ВА ЭЪЛОН ҚИЛИШ.....	22
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ЛАВОЗИМИГА КИРИШИШ	28
ХУЛОСА	30

Ш.У. ЯКУБОВ

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ
САЙЛОВИНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ**

(оммабон рисола)

Тошкент давлат юридик университети
Тошкент – 2023

Бош муҳаррир
Муҳаррир
Мусаҳҳих
Техник муҳаррир
Дизайнер

О. Чориев
Ш. Жаҳонов
М. Патиллаева
У. Сапаев
Д. Ражапов

14.06.2023. да босишга рухсат этилди. Қоғоз бичими 60x84 ¹/₁₆.
“Times New Roman” гарнитураси, 1,86 шартли босма табоқ.
Адади 50. 000-буюртма.

Тошкент давлат юридик университети босмахонасида чоп этилди.
100047. Тошкент шаҳри, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй.